

500 = Бясконцасць

• 07.08.2017

6 жніўня 1517 года. Прага. Можна ўзяць у рукі асобнік кнігі — і лічыць сябе пераможцам. Ужо хоць бы таму, што гэты першы асобнік «Псалтыра» так ці інакш стане гісторыяй: на яго радзіме такога пакуль ніхто не зрабіў... Ці думаў ён, што робіць гісторыю? Альбо гісторыя ствараецца менавіта тады, калі ёсць асобы, што, не зважаючы на абставіны і спрыяльнасць ці неспрыяльнасць умоў, робяць тое, чаго патрабуе час? Час, згодна з якім жыве свет, па якім існуе Еўропа. Які раствараецца на стрэлках гадзінніка недзе там, дзе імгненне дало пачатак жыццю. Ён не прыспешвае час, ён фіксуе развіццё, пераадольваючы несупадзенне. Змог, і свет з гэтым пагадзіўся: 500-годдзе беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання пацверджана рашэннем ЮНЕСКА аб уключэнні юбілею ў каляндар памятных дат міжнароднай арганізацыі.



Кніга «Сусветная спадчына Францыска Скарыны» створана па заказе Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь у выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»

Пацверджаннем бясконцасці Скарыны стала яшчэ адно выданне, што напярэдадні юбілею прадставіла «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» і Нацыянальная бібліятэка Беларусі: «Сусветная спадчына Францыска Скарыны» накіравана на тое, каб падкрэсліць знітаванасць беларускага часу і часу наогул. Звязаць час Скарыны і наш, каб зразумець яго мог кожны грамадзянін нашай краіны. Таму выданне падтрымала Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь. Яно ўжо паспела атрымаць Гран-пры Міжнароднага конкурсу краін — удзельніц СНД «Мастацтва кнігі» і Гран-пры Еўразійскай міжнароднай кніжнай выстаўкі «Eurasian Book Fair-2017». Пра адметнасць выдання «Сусветная спадчына Францыска Скарыны», а таксама бясконцасць яе спасціжэння мы размаўляем з укладальнікам кнігі, намеснікам дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Алесем Сушам:

— Бясконцасць выданняў, прысвечаных Скарыну, абумоўлена бясконцасцю гэтай асобы, яе спадчыны. Скарына невычарпальны як у сэнсе кірункаў сваёй дзейнасці, так і ў сэнсе геніяльнасці праяваў гэтай дзейнасці. Невычарпальны і праз тыя багаці, якія ён нам пакінуў. Мы добра ведаем, што ён і пісьменнік, і перакладчык, і выдавец, і друкар, і мысліцель, і асветнік, які займаўся адукацыйнай працай, і лекар, і батанік... І ва ўсіх гэтых кірунках ён меў дасягненні, якія і праз 500 год нам падаюцца вартымі ўвагі. Натуральна, што падыходы да разумення гэтай асобы ў нас рознааспектныя: кожнаму цікава нешта сваё. Тое ж мы можам сказаць і пра яго спадчыну: кнігі, выдадзеныя 500 год таму, настолькі багатыя на мастацкае слова, на глыбокую філасофскую думку, на канкрэтныя вузкія развагі, на навуковасць і на чалавечнасць, што кожны чалавек можа знайсці ў іх нешта сваё, на гэта разлічваў і сам Скарына. Ён прапаноўваў, дзеля чаго якую кнігу чытаць, у якім узросце: адна патрэбна для навучання матэматыцы, другая — астраноміі, іншыя — музыцы ці вайскавай справе... Сёння так і ёсць, мы парознаму спасцігаем талент Скарыны: часам вывучаем гравюры ў яго выданнях, якія з'яўляюцца бясконца цікавым феноменам, часам звяртаемся да яго літаратурнай спадчыны, вывучаем арыгінальныя тэксты, а часам звяртаем увагу на багаслоўскі аспект яго дзейнасці — на пераклад Бібліі, на моўны фактар, на характар перакладу Святога Пісання. Кожнаму аспекту можна прысвяціць асобнае даследаванне.

Калі казаць пра тое выданне, якое прадстаўлена цяпер, — гэта адна са спробаў па-новаму асэнсаваць спадчыну Францыска Скарыны. Справа ў тым, што беларусы не мелі магчымасці азнаёміцца з усім комплексам яго спадчыны, што захавалася да нашых дзён. Дзякуй богу, 25 гадоў таму пабачыла свет факсімільнае выданне пражскіх кніг Скарыны, хаця яно было недасканалым у паліграфічным сэнсе і паказвала толькі частку агульнай

спадчыны. Цяпер мы зрабілі поўнае факсімільнае ўзнаўленне, але і яно не паказвае ўсю спадчыну: з усіх збораў, з усіх краін, з усіх калекцый — і ў гэтым Скарына бясконцы!.. Такую задачу мы паставілі яшчэ гады чатыры таму, калі вырашылі ўлічыць усе выданні першадрукара, якія захаваліся ў свеце (на цяперашні час вядома каля 520 асобнікаў і яшчэ каля 45 рукапісных кніг Скарыны): няхай недзе ёсць толькі адна старонка ці палова староначкі, але калі яны ёсць, мы іх улічваем. Важна апісаць такія выданні на ўзроўні экзэмпляра: вось «Псалтыр», такая-та частка, захоўваецца там-та. Поўнага экзэмпляра, напрыклад, пражскага «Псалтыра», няма нідзе, і каб гэтую кнігу ўявіць, трэба пабачыць адзін асобнік, які ёсць у Маскве, і другі, які ў Пецярбургу. Паставіўшы іх разам, можна рабіць нейкія высновы. Наступным этапам пасля выяўлення ўсіх вядомых асобнікаў, іх уліку і падрабязнага дэталевага апісання стала алічбоўка і збіранне лічбавых копіяў разам, каб даследчыкі маглі іх параўнаць, вылучыць асаблівасці, вывучыць характар кожнага асобніка. І апошняй справай стала публікацыя гэтых матэрыялаў у выглядзе альбома, які ўяўляе сабой спробу паказаць усе выданні Францыска Скарыны праз максімальна разнастайныя асобнікі з 10 краін свету: з Беларусі, Расіі, Украіны, Літвы, Польшчы, Чэхіі, Германіі, Вялікабрытаніі, Даніі, Славеніі, дзе, як мы ведаем, захаваліся кнігі Скарыны. Гэта было важным крокам дзеля таго, каб пабачыць хай сабе і няпоўныя асобнікі. Гэта дазволіла зрабіць шэраг адкрыццяў, былі вылучаныя новыя ідэі і гіпотэзы, напрыклад, калі мы пабачылі аркушы з выданняў Скарыны, якія потым трапілі ў пераплёты іншых выданняў (гэты лёс напаткаў многія выданні XV — XVI стагоддзяў). Такая праца была важная з навуковага пункту гледжання, але яна аказалася вельмі цікавай і з грамадскага пункту гледжання. Мы вырашылі, што вельмі цікава гэтую спадчыну зрабіць даступнай для шырокай аўдыторыі, каб любы ахвотны мог пабачыць, як выглядалі кнігі Скарыны, што захоўваюцца ў Варшаве, Кракаве ці Вроцлаве, а як выглядае асобнік з 11 кніг, што знаходзіцца ў Германіі, што ёсць у Вялікабрытаніі... Напрыклад, уявіць, як выглядае дацкі экзэмпляр «Малой падарожнай кніжкі» да гэтага часу было немагчыма.

— Усе ведаюць, што першай кніжкай, выдадзенай Францыскам Скарынам, быў «Псалтыр». Чым ён кіраваўся, калі вырашаў, з чаго пачынаць? Бо можна было выдаваць Біблію з пачатку — з «Кнігі Быцця»...

— Гэтае пытанне паўстала, як толькі пачалі вывучаць спадчыну Скарыны. Сапраўды, ён выдаваў Біблію. «Псалтыр» — адна з кніг Бібліі, але часта выдаецца асобна, бо мае шмат прызначэнняў: гэта не толькі і не столькі кніга Святога Пісання ў складзе Бібліі, але гэта яшчэ і падручнік для шырокіх колаў, па якім нярэдка навучаліся грамаце і чытанню. Фактычна гэта спеўны зборнік з псалмоў Давідавых. Яны выконваліся царом Давідам, а пасля сталі выкарыстоўвацца як песнапенні ў царкве і ў пазацаркоўным ужытку. Многія з гэтых псалмоў адаптаваныя да сучаснай сілабатаранічнай паэзіі ці іншых

паэтычных формаў. «Псалтыр» — гэта ўніверсальны зборнік шырокага зместу і прызначэння, які быў вельмі запатрабаваным ужо ў часы Скарыны, але і да таго, і пасля. Скарына гэта цудоўна разумеў. Выданне іншых кніг Старога завету якраз выглядала б большай рызыкай, нават авантурай. Гэтыя кнігі былі тады важнымі для багасловаў, асабліва ў часы Рэфармацыі, — надрукаваць Святое Пісанне. Але тэксты асабліва Старога завету мелі вельмі лакальнае выкарыстанне. Іх не так часта выкарыстоўвалі ў набажэнствах (для гэтага былі іншыя кнігі) і для чытання бралі толькі фрагменты са старазапаветных кніг. Скарына меў нашмат большыя планы і задачы. Ён пачаў выпускаць кнігі не ў кананічным біблейскім парадку, а ў іншым. Чаму? На гэта ёсць розныя погляды. Можна здагадацца, чаму для пачатку быў абраны «Псалтыр»: гэта кніга, запатрабаваная ў хрысціянскім свеце, да якога была далучана беларуская зямля. Але «Кніга Іова», што была другім выданнем, — філасофскі, маральна-выхаваўчы тэкст, не падобны да «Псалтыра» і наступных выданняў. Потым ішлі «Кніга Прытчаў», «Кніга Ісуса, сына Сараха» і іншыя, якія таксама адрозніваліся ад папярэдніх. «Саламонавы кнігі», выпушчаныя разам, — з аднаго боку, гэта кнігі Старога завету, але і яны маюць сваю адметнасць. Складана выявіць заканамернасць. Але верагодна, што Скарына меў задачу, як ён пісаў у прадмове да ўсёй Бібліі ў «Кнізе Быцця»: выпусціць усе кнігі Святога Пісання, бо кожная з іх вельмі патрэбная грамадству і канкрэтнаму чалавеку для адукацыі, для самавыхавання і для хрысціянскага самаўдасканалення ды іншых мэтай. Магчыма, паслядоўнасць не была істотнай для кнігадрукара. Хоць выданне «Псалтыра» — невыпадковае. Бо «Псалтыр» — гэта кніга, якую Скарына выдаў двойчы: у Віленскі перыяд фактычна з «Псалтыра» пачалася яго выдавецкая дзейнасць, бо асноўны аб'ём «Малой падарожнай кніжкі» складае менавіта «Псалтыр».

— Ці мог ён прэтэндаваць на грамадска-свецкі ці пазаканфесійны характар сваёй працы?

— Бясспрэчна, гэта вельмі вылучае выдавецкія ініцыятывы Скарыны: ён не заручаецца падтрымкай ніводнай з канфесій, не просіць, прынамсі, не прапісвае блаславення ні ад аднаго з царкоўных іерархаў — ні ўсходніх, ні заходніх. Ён не выконвае замову (прынамсі, нам гэта невядома) нейкай з цэркваў. Мы ведаем пра прыватных асобаў, пра мецэнатаў, якія спансірвалі яго дзейнасць, але не ведаем такіх фактаў у дачыненні да хрысціянскіх цэркваў. Ён не кажа пра арыентацыю сваіх выданняў для богаслужбовых патрэб. Не кажа пра тое, што гэтыя кнігі патрэбныя святарам для набажэнстваў ці пазаслужбовага, ці манастырскага ці хатняга чытання. Ён кажа пра тое, што гэтыя кнігі патрэбныя кожнаму: людзям «паспалітым» яны патрэбныя дома, патрэбныя ў дарозе, для асабістага самаўдасканалення. Падыход, характэрны для эпохі Рэфармацыі. Гэта вылучае выданні Францыска Скарыны з усяго, што было перад тым на беларускіх землях.

— **Новае выданне выпушчана вамі на трох мовах (беларускай, рускай, англійскай), што падкрэслівае касмапалітызм Скарыны: ён сапраўды шмат дзе быў. Але фактычна прыйшоў да таго, што сёння акрэслілася ў нацыянальную ідэю. Якім чынам ён прыйшоў да разумення важнасці кнігавыдавецкай справы ў канкрэтнай кропцы свету?**

— Сапраўды, мы часцей за ўсё маем узоры супраць-леглыя: калі чалавек арыентаваны на свет, на ўзоры іншых, часам іх уносяць вышэй за сваю культуру. Альбо адваротны варыянт: замкнуцца на нацыянальнай культуры. Скарына не ішоў ні адным з гэтых шляхоў. Ён разумеў неабходнасць вывучэння сусветнага досведу ў кнігадрукаванні, у медычнай справе, у філасофскай ці тэалагічнай думцы, у прыкладных кірунках дзейнасці. Пры гэтым заўсёды памятаў, дзе яго карані і дзе яго родная зямля. Падкрэсліваў, адкуль паходзіць у кожнай сваёй публікацыі, а часам не адзін раз: што ён са слаўнага горада Полацка. У дакументах кракаўскага ўніверсітэта ён названы ліцвінам, у дакументах падуанскага ўніверсітэта — русінам. У дадзеным сэнсе хутчэй за ўсё гаворка пра прыналежнасць да палітычнай супольнасці. Прытым у пазнейшых дакументах і дзеці Скарыны імкнуліся вызначыць сваё паходжанне. Сын Скарыны, які ледзь не ўсё жыццё пражыў на чужыне і памёр у Чэхіі, назваў сябе Сымонам Русам, значыць, паходжаннем з Рускай зямлі — так сябе называлі акурат беларусы, адрозніваючыся ад палякаў і маскавітаў, на той час гэта было беларуска-ўкраінскім этнонімам. Таму Скарына — яркі прыклад таго, як, карыстаючыся дасягненнямі сусветнай цывілізацыі, паважаючы, развіваючы агульнаеўрапейскую сусветную культурную традыцыю, уздымаць сваю, а не толькі ставіць яе на адзін узровень з іншымі, каб заняць пачэснае месца паміж народамі.

Мне падаецца, гэта харошы шлях — спалучэнне сусветнага досведу і нацыянальных традыцый. Вельмі важна, што сёння гэты шлях адкрывае вялікія магчымасці і праз прыклад Скарыны, бо яго вобраз стаў сімвалічным. Праз Скарыну, праз яго спадчыну ўсё часцей беларуская культура ўспрымаецца светам. Праз яго персону многія замежнікі бачаць Беларусь як край з багатай культурай, з вялікай колькасцю дасягненняў, з развітой моўнай, літаратурнай традыцыяй, з найбагацейшымі набыткамі ў сферы мастацкай культуры.